

Бутнік-Сіверський О.Б.

завідувач економіко-правовим відділом
НДІ інтелектуальної власності АПрН України,
д.е.н., проф., чл.-кор. АТН України;
завідувач кафедри економіки, обліку та
фінансів ІІДО НУХТ

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ*

В статті узагальнено пропозиції стосовно вирішення або постановки до розгляду проблем державного регулювання в сфері економіки промислової власності, зокрема, при подоланні інерційності розвитку інноваційної діяльності в Україні, в умовах становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності, при здійсненні оцінки вартості майнових прав та бухгалтерського обліку об'єктів права інтелектуальної власності.

Потреби державного регулювання в сфері економіки промислової власності

Прискорений розвиток інноваційних процесів, який базується на ефективному використанні науко-технічного потенціалу, є основним фактором економічного зростання країни.

Відповідно до ЗУ «Про інноваційну діяльність» (2002 р.) інноваційна діяльність розглядається з позиції використання і комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок, які зумовлюють випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг інноваційної продукції.

В основу інноваційної діяльності покладена інноваційна політика, яка здійснюється на рівні держави (макрорівні) та на рівні підприємства (мікрорівні).

* Основні положення у цього дослідження автором були використані у виступі під час слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти «Промислова власність в інноваційній економіці України: ефективність застосування законодавства та державного регулювання» 5 жовтня 2009 року в місті Дніпропетровську.

Сьогодні головними *факторами розвитку є інноваційні* – це системна техніка нового типу, нові технології, нова організація праці і виробництва, нова мотиваційна система підприємництва. Саме сукупність інноваційних факторів в розвитку економіки сприяє переходу її на якісно новий тип розвитку, що дозволяє набути їй в ринковому середовищі економічну збалансованість.

Україна має вагомі об'єктивні передумови формування інноваційної стратегії довгострокового економічного розвитку.

Майбутнє національної економіки залежить від накопичення нового потенціалу розвитку, що досягається завдяки побудові і реалізації інноваційної моделі розвитку (перетворень), яка спирається на такі складові системи, які дозволяють в короткі строки з високою ефективністю використати у виробництві інтелектуальний і науково-технічний потенціал країни. В основу моделі покладена інноваційна складова, яка визначає мету інноваційної стратегії, механізм підтримки пріоритетних програм і проектів, використання нових інформаційних технологій, формування нового типу розвитку господарської системи, яка характеризується:

- Новаторськими цілями, інноваційними результатами виробничої діяльності (товари, послуги, ефективність, конкурентоздатність тощо) в тактичному і стратегічному плані.
- Інноваційними засобами досягнення цілі (факторами – інноваціями у вигляді новітньої техніки і технологій, нової організації та мотивації праці і виробництва).
- Можливостями відтворення інноваційного спрямування на збалансованій основі, щоб господарська система мала всі організаційно-управлінські, ресурсні і мотиваційні умови для цього.

Саме в цьому контексті виникає *потреба державного регулювання в сфері економіки промислової власності*, яка є складовою економіки інноваційного розвитку країни.

Конкурентоспроможність та динамічне зростання економіки визначається виваженою державною політикою в сфері інноваційної діяльності і охорони промислової власності, головною метою якої є:

- Орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України, регіону, підприємства.
- Визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку в напрямку формування наукомістких виробничих процесів, конкурентоздатних переробних виробництв, технологічного і технічного оновлення базових галузей економіки країни, провадження високорентабельних інноваційно-інвестиційних проектів.
- Формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності в напрямку встановлення пільг по оподаткуванню засобів, які інвестуються для досягнення технологічних змін, диференціювання ставок податків на прибуток, лібералізації і порядку акумуляції капіталу для реалізації значних інноваційних проектів, створення державної системи страхування ризиків інноваційної діяльності, використання грошових ресурсів в високоприбуткових операціях фінансового ринку.
- Створення умов збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу в напрямку підвищення ролі наукових і технологічних факторів в подоланні кризових явищ і соціально-економічного розвитку країни, створення ефективних механізмів збереження ефективного використання і розвитку науково-технічного потенціалу.
- Збереження взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності в напрямку розширення участі українських науково-дослідних закладів у міжнародній науковій кооперації, збільшення експортного потенціалу за рахунок наукомістких галузей виробництва, зменшення залежності України від імпорту, формування інноваційних структур (технопарків, інкубаторів, центрів тощо).

- Ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційної діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері.
- Здійснення заходів з розширення міжнародних відносин в науковій та технічній сфері діяльності, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок.
- Фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності, створення спеціалізованих інноваційних банків та систем пільгового рефінансування комерційних банків, які мають пільгові кредити для реалізації і впровадження високотехнологічного обладнання та іншої інноваційної продукції.
- Інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності в напрямку створення сучасної телекомунікаційної інфраструктури, удосконалення системи обліку і статистики наукової та інноваційної діяльності.
- Підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

При цьому слід відзначити, поки що декларативне, а частіше хвилеподібне намагання керівництва держави впроваджувати державну інноваційну політику в економіку України, що впливає на зниження темпів виробництва інноваційної продукції, недостатнє впровадження модернізації і оновлення виробничих фондів, високотехнологічного обладнання і нових технологій.

На цій основі *основними інструментами подолання інерційності в інноваційній сфері діяльності є здійснення державного регулювання* на основі пошуку нових важелів впливу, інструментів мотивації зростання економічної ефективності за рахунок впровадження інноваційних технологій, нових методів управління і організації виробництва, підготовки і перепідготовки кадрів для сфери інноваційної діяльності.

З означених позицій визначимо актуальні проблеми державного регулювання інноваційної діяльності, і зокрема, в сфері економіки промислової власності. З цією метою узагальнимо наукові і прикладні аспекти в напрямку

подолання інерційності в інноваційній діяльності, пошуку ефективних заходів в умовах кризових явищ в економіці України.

Проблеми подолання інерційності розвитку інноваційної діяльності в Україні

В світі інтелектуальна власність – це значний капітал. Наприклад, у США доходи від ліцензування об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) зросли за останні 20 років з 14 млрд. дол. у 1998 р. до 100 млрд. і до 500 млрд. доларів у 2007 р.

Результативність інноваційної діяльності в Україні не відповідає вимогам забезпечення стабільного інноваційного розвитку. За даними Держкомстату України у 2008 році інноваційною діяльністю у промисловості займалося 1397 підприємств або 13,0% обстежених промислових підприємств (проти 1472 і 14,2% у 2007 р.). Однозначно зауважимо, що за останні 8 років динаміка цих показників свідчить про їх зниження [табл.1],[1,с.6].

Таблиця 1

Показники інноваційної діяльності підприємств за 2001 – 2007 рр.*

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Частка підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, %	16,5	18,0	15,1	13,7	11,9	11,2	14,2
Частка підприємств, що впроваджували інновації, %	14,1	14,6	11,5	10,0	8,2	10,0	11,5
Частка інноваційної продукції в загальному обсягу реалізованої, %	6,8	7,0	5,6	5,8	6,5	6,7	6,7
Частка інноваційної продукції, що зазнала суттєвих змін, %	54,7	45,6	43,8	50,8	3,0	8,9	55,5**

* Розраховано за даними: Наукова та інноваційна діяльність і України. Статистичний збірник . К.,

Держкомстат України, 2008, с. 195,245 [2]

** Продукція, що була новою для ринку.

З наведеної таблиці 1, яка характеризує показники інноваційної діяльності за 2001-2007 рр., видно, що частка підприємств, що впроваджували інновації зменшилась з 14,6 % до 11,5% у 2007 р. (хоча за останні 5 років є сталою динаміка цього показника в межах 10 %). Про потенційні можливості свідчать показники сталої динаміки, які характеризують частку інноваційної продукції в загальному обсягу реалізованої продукції в межах 5-7 % та частку інноваційної продукції, що зазнала суттєвих змін в межах 50-60 %.

У 2008 р. інноваційну продукцію реалізували 993 підприємства. Її обсяг становив 45,8 млрд. грн. або 5,9 % загального обсягу промислової продукції (проти 40,2 млрд. грн. і 6,7 % у 2007 р.). Впроваджували у 2008 р. інновації 1160 підприємств (83 % інноваційно-активних або 10,8 % обстежених підприємств), що на 2,2 % менше, ніж у 2007р.

Як зазначають П. Бубенко та В. Гусєв, тільки близько 10 % вітчизняних промислових підприємств звітують про проведення інноваційної діяльності (в ЄС цей показник коливається в межах 65-75 %). Менш як 1 % зареєстрованих в Україні об'єктів інтелектуальної власності реалізуються на практиці (у Фінляндії – 30 %) [3, с.34]

В Україні, як і в усіх пострадянських країнах, історично склалося так, що нематеріальні активи практично не враховуються у собівартість вироблюваної продукції (0,5-1,5%, що у 10-15 разів менше, в порівнянні з розвинутими цивілізованими країнами), ні в балансі вартості підприємств.

Частіше вартість окремих нематеріальних активів ніхто не намагався визначити в реальних умовах їх використання. Деякі з них можуть перевищувати вартість основних засобів.

Так,наприклад, вартість товарного знака фірми закордоном оцінюється мільйонами доларів: «Coca-Cola» – 70,45; «Microsoft Windows» – 65,17; IBM – 51,77; Nokia – 29,11; Ford – 17,07; Marlboro – 22,18 [4, с.43].

В Україні в процесах приватизації не враховувались і не враховується вартість об'єктів інтелектуальної власності в основних фондах та необоротних активах. Вартість промислових підприємств України практично занижена на

50-80%, тому що в їх балансовій вартості (в нематеріальних активах) не врахована інтелектуальна власність. Придбання підприємств в процесі приватизації було здійснено без врахування інтелектуальної складової. Цим користуються бізнесмени, які придбали підприємства після їх приватизації. Наприклад, вартість технологій, які використовуються при добуванні сировини вище (в 2 – 10 разів) фондів таких підприємств.

Власники приватизованих підприємств отримали відповідну «інтелектуальну ренту» на невраховану інтелектуальну складову, яка була створена колективом вчених та інженерів, праця яких знецінена. На підставі цього було б доцільно разово або протягом декількох років доплатити за невраховану інтелектуальну власність не менше 10 % вартості підприємства на час придбання. Цю «інтелектуальну ренту» можна було б диференціювати в залежності від наукоємності підприємств чи продукції – від 10% до 50 %. Для цього потрібно розробити відповідну правову основу. Бажано було б при подальшому відчуженні державного майна, зокрема, при приватизації, стратегічно значимих об'єктів враховувати на них реальну або потенційну вартість ОІВ шляхом капіталізації їх активів.

Суттєвим фактором зниження розроблюваних і впроваджуваних ОІВ є вкрай обмежене фінансування науки і виробництва, які пов'язані з інноваційною діяльністю, що впливає на зниження показників інноваційної діяльності підприємств.

Загальний обсяг фінансування наукової і науково-технічної діяльності за рахунок усіх джерел протягом останніх років становив близько 1–1,2 % ВВП, у тому числі за рахунок державного бюджету – 0,38 – 0,40 %

У 2007 році сума витрат держбюджету на наукову сферу перевищувала 3 млрд. грн. , у тому числі за рахунок загального фонду – понад 2,7 млрд. грн. У 2008 р. фінансування науки за рахунок держбюджету заплановане в галузі 4,3 млрд. грн. , у тому числі за рахунок загального фонду – понад 3,6 млрд. грн. [5].

Нині в Україні за оцінкою фахівців спостерігається зростання інвестицій в основний капітал, однак частка інвестицій в інновації надзвичайно мала і

становила у 2006 році 4,9%. Показники інноваційного розвитку України подано в таблиці 2, які розроблені та проаналізовані А. Сидоровою і Г. Анісімовою [6, с. 24].

Таблиця 2

Показники інноваційного розвитку України за 2000- 2006 рр.*

Роки	Частка інноваційної продукції у ВВП, %	Капіталомісткість ВВП (інвестиції в основний капітал / ВВП), грн.	Частка інноваційних затрат у капітальних інвестиціях, %	Ефективність інноваційних затрат у промисловості (реалізована інноваційна продукція/затрати на інновації), грн.
2000	7,1	0,14	7,4	6,9
2001	5,1	0,16	6,1	5,2
2002	5,6	0,16	8,1	4,2
2003	4,8	0,19	6,0	4,2
2004	5,4	0,22	6,0	4,1
2005	5,9	0,22	6,2	4,3
2006	5,7	0,23	4,9	5,0

*Розраховано на основі: Статистичний щорічник України за 2006 рік, с. 29,196,318 [2]

Як видно з таблиці 2 у 2006 р. порівняно з 2000 р. частка реалізованої інноваційної продукції у ВВП знизилась на 1,4 процентних пункта, або на 20 %. Така тенденція суперечить завданням інноваційного розвитку, і її збереження, зауважують фахівці, зумовить у перспективі подальшу низьку технологічність виробництва і відставання України в промисловому розвитку. Зниження частки інноваційної продукції у ВВП у поєднанні із зростанням його капіталомісткості свідчить про *деструктивні процеси в розподілі інвестицій*, а їх збільшення слугує фактором екстенсивного розвитку сировинних галузей промисловості України.

Частка інвестицій на розвиток інноваційного сектору не перевищує 7 %, що не може забезпечити інноваційний розвиток промисловості [6, с.24]. Привертала до себе увагу, зауважують далі А.Сидорова та Г.Анісімова, висока ефективність використання грошових вкладів у виробництво високотехнологічної продукції, не зважаючи на її зниження у 2000-2006рр. У 2006 р. вона становила 5 грн. на 1 грн. затрат, що менше за аналогічний показник 2000 р. на 1,9 грн., або на 28 %. Зниження ефективності інноваційних затрат на 1,9 грн. у 2006 р. в порівнянні з 2000 р. справило переважно негативний вплив на зміну частки інноваційної продукції [6, с.24].

Як і в попередні роки, найбільша частка фінансування інноваційної діяльності підприємств припадає на власні кошти підприємств – 60,6 % загального обсягу витрат (у 2007 р. – 73,7%). В той же час зросла частка кредитів до 33,7 % (проти 2007 р. – 18,5%), державної підтримки – до 2,9 % (проти 2007 р. – 1,4%), фінансування вітчизняними інвесторами – до 1,4 % (проти 2007 р. – 0,2%). Частка коштів іноземних інвесторів, навпаки, зменшилася і склала 1,0 % проти 3,0% у 2007 р.[2].

Інвестиційний клімат необхідно створювати, насамперед, на рівні держави. При цьому слід здійснювати трансформаційні зміни в податковій системі України, в напрямку реалізації політики стимулювання інноваційної діяльності підприємств, підприємців-новаторів, що сприятиме фінансовим накопиченням розвитку реінвестиційної діяльності.

Наведені тенденції інерційності або гальмування розвитку інноваційної діяльності в Україні змушують фахівців здійснювати пошук механізмів стимулювання або подолання цього процесу в умовах кризової економіки в Україні. Узагальнимо деякі пропозиції вчених в цьому напрямку дослідження.

Так, наприклад, на думку А.Сидорової та Г.Анісімової в Україні [6,с.21] наявність процесу, який є зворотнім процесу *інтеграції* інноваційних знань і розробок. Вони назвали такий процес «розпорошуванням знань» у широкому сенсі слова, що не є тотожним *поширенню*, оскільки має негативні для України наслідки. Розпорошування знань відбувається нелегальними каналами,

найчастіше з порушенням законодавства. При цьому «розпорошуюча сторона» може і не бути власником прав на інтелектуальну власність, а лише володіти необхідною інформацією про неї. Отже, вона отримує чисту вигоду (з урахуванням затрат тільки на пошук інформації). Для приймаючої сторони отримання авторських прав нелегальним способом є дешевшим, ніж їх офіційне придбання та реєстрація.

Розпорошування знань може здійснюватися за допомогою різних програм з обміну досвідом, у результаті особистих контактів тих, хто має доступ до інформації про інвестиційний продукт, а також незаконних операцій.

Науковці А.Сидорова та Г.Анісімова підсумовують [6,с.22], аналізуючи це деструктивне явище в економіці країни, вони обґрунтовують необхідність *державного регулювання і контролю за рухом наукових знань і розробок*. Пріоритетною в такому регулюванні має стати система матеріального стимулювання і підтримки розробників інноваційного продукту. Сьогодні більшу частину прибутку одержують підприємства масового виробництва нової продукції, а розробникам виділяється незначна частина коштів, недостатня для продовження науково-технічних досліджень, поліпшення існуючої та створення принципово нової продукції.

Далі А.Сидорова та Г.Анісімова відмічають [6,с.23], що сьогодні перед Україною стоїть найважливіша проблема вибору стратегії розвитку – *або існуюча нині сировинна експортоорієнтована, або інноваційна*. Якщо уряд декларує курс на інноваційний розвиток, то вже сьогодні необхідно подолати суперечність у розподілі ресурсів у промисловості і науці. Для освоєння п'ятого і переходу до шостого технологічного укладу потрібні значні надходження для фінансування НДДКР у так званих ядрах цих укладів. Для п'ятого – це мікроелектроніка, біотехнології, гена інженерія, інформатика, освоєння космічного простору, нових видів зв'язку тощо. Ядром шостого укладу, як передбачається, стануть нанотехнології, воднева енергетика, інформаційні технології та ін.

Як зазначають дослідники А.Сидорова та Г.Анісімова [6, с.23], незначне фінансування окреслених напрямів і переважне інвестування добувних галузей промисловості не може привести не тільки до інноваційного, але й до будь-якого іншого шляху розвитку країни. Крім того, як показує міжнародна практика, для інтенсивного науково-технічного розвитку темпи зростання інвестицій у високотехнологічний сектор мають перевищувати темпи зростання ВВП. Це пов'язано з необхідністю постійного фінансування базисних інновацій, результат застосування яких неможливо отримати за один рік. Отже, перевищення темпів зростання інвестицій порівняно з темпами зростання ВВП має забезпечити необхідну фінансову підтримку саме базисних інновацій. Так, необхідний для України плановий приріст ВВП становить 5-7 % на рік, тоді темп приросту інвестицій має бути в середньому більш як 7% щорічно.

Іншої точки зору додержуються дослідники П. Бубенко та В.Гусев [3, с.33], які вважають, що поширене у нас уявлення про високий ступінь залежності інноваційної сфери від стану та продуктивності науки є принципово нерівним, а спроби вибудувати на основі такого уявлення дієздатну інноваційну систему приречені на невдачу. Наукову діяльність, яка базується на уявленні про об'єктивно існуючий і незалежний від суб'єкта дослідження об'єкт, та інноваційну діяльність, яка передбачає активну перетворюючу позицію суб'єкта по відношенню до об'єкта, організовано принципово по різному, вони вимагають різної мотивації суб'єктів цих двох видів діяльності – дослідника і підприємця. Звідки справжньою проблемою, яка гальмує становлення національної інноваційної економіки, є *проблема підприємництва*, точніше, *низький рівень підприємницької активності* вітчизняних суб'єктів господарювання, особливо у складі наукомістких видах бізнесу. Означені дослідники мають уявлення, що основними суб'єктами інноваційної діяльності є підприємці – не вчені та інженери, що створюють нове знання, не посередники, що сприяють комерціалізації таких знань, не державні інституції, що визначають, правила гри на ринку і фінансують деякі початкові етапи інноваційного циклу. Усі ці інститути і суб'єкти, безумовно, важливі й

відіграють на інноваційному полі не останню ролі. Але, все-таки, відмічають дослідники П. Бубенко та В. Гусєв, вони є тільки одним з учасників, але аж ніяк не доповненими суб'єктами інноваційної діяльності. А головні виконавці, від активності яких залежить, буде ця діяльність інтенсивною та успішною або не виразною й анемічною, – *це підприємці*, які беруть на себе всі труднощі й ризики перетворені ідеї та «образів» нового продукту чи послуги в необхідний ринку товар. Саме підприємці, долаючи безліч перешкод, наполегливо втілюють ідеї (наукові й не наукові) у привабливі для споживачів товари. Усі інші актори на інноваційній сцені, за великим рахунком, є «ресурсами» підприємств [3, с. 33].

Підсумовуючи, науковці вважають, що основною проблемою на шляху створення інноваційної економіки є *низька підприємницька активність вітчизняного бізнесу*. Розв'язати цю проблему в прийнятний термін можна тільки за рахунок реалізації активної та послідовної державної політики [3, с. 37]. З цією метою науковцями пропонується за напрямками [3, с. 37-38]:

- Розробити і прийняти на законодавчому рівні довгострокову (не менш як на 20 років) концепцію інноваційного розвитку України, а саме послідовного будівництва національної інноваційної системи (*концептуальне забезпечення*).
- Здійснити якісний аналіз чинної правової бази з підприємницької та інноваційної діяльності, усунення з неї існуючих суперечностей і архаїзмів, формування завдання та розробку законодавчих норм, які б стимулювали підприємницький бізнес у цілому і бізнес у технологічному середовищі зокрема. Крім того, слід розробити норми, які дозволяють НДІ і ВНЗ усіх форм власності здійснювати комерціалізацію результатів виконаних розробок, створювати в разі необхідності малі компанії, наділяти їх статутним капіталом у матеріальній або нематеріальній формі, залучати до участі в таких компаніях приватний капітал, як вітчизняний, так й іноземний (*правове забезпечення*).
- Інтенсифікувати державою створення національної венчурної індустрії, використовуючи добре відомі форми заснування спільно із приватними інвесторами венчурних фондів, а також стимулювати розвиток необхідних для

венчурного бізнесу фінансових інструментів (страхових компаній, фондових інструментів тощо) – *(фінансове забезпечення)*.

- Активно залучати до Державної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 роки», затвердженої Кабінетом Міністрів України, регіони та забезпечувати розвиток та підтримку регіональних інноваційних ініціатив (*інфраструктура*).

- Розробити спеціальну велику міжгалузеву програму, у якій дістали б відображення найрізноманітніші форми стимулювання випуску нової продукції: надання визначених податкових «канікул» при переході на нові види продукції, кредитування за пільговими процентами, інформаційна, маркетингова, ресурсна підтримка, різноманітний консалтинг (*соціальне стимулювання інноваційного бізнесу*).

- Максимально чітко визначити центральний орган виконавчої влади, відповідальний за розробку основ державної інноваційної політики і координацію діяльності всіх інших органів влади і управління в процесі її формування та реалізації (*адміністративне забезпечення*).

- Організувати систематичні дослідження проблем формування інноваційних систем країн світу, які поки що перебувають на стадії становлення і далекі від завершеності, проблем технологізації інновацій, які пов'язані з реалізацією і споживанням нововведень і носять поки що здебільшого штучний, унікальний, нестандартизований процес (*знаннєве забезпечення*).

Протилежної позиції у своєму дослідженні додержується М. Якубовський.

За оцінкою М. Якубовського [1, с. 10 – 11], якісний рівень інноваційного забезпечення модернізації промисловості значною мірою залежить від організаційних факторів.

Україна визнана країною з ринковою економікою, але щодо науки, то ринкові відносини тут перебувають у зародковому стані, особливо стосовно її організаційної структури. Майже без змін вона успадкувала від попередньої

адміністративно-планової епохи принципи і форми своєї організації. М. Якубовський не бачить необхідності в кардинальних змінах структурної організації наукової сфери, що склалася в Україні. Навпаки, на відміну від деяких авторів він вважає, що її переваги, з чим можна погодитись, – високоорганізований академічний устрій, потужна корпоративна наука, зростаючий потенціал вузівської науки, державний патронат з бюджетною підтримкою пріоритетних напрямів наукових досліджень тощо – значною мірою недооцінені в суспільстві через загальні негаразди в економічному і соціальному розвитку країни, що змішує акценти в оцінці та розумінні об'єктивного стану справ.

На цій основі М. Якубовський відмічає, що головна проблема, яка привертає до себе увагу як напрям трансформації організаційної структури науково-дослідного сектору України, криється *в подоланні відомчої замкнутості й обмеженості кожного з наукових секторів*. Сьогодні немає прямого і зворотного зв'язку між суб'єктами інноваційного ринку, підкреслює М. Якубовський. Це підтверджується даними опитувань, які проводив Держкомстат України протягом декількох років. Майже п'ята частина інноваторів серед чинників, що стримують інноваційну діяльність, називають такі: відсутність можливості для кооперації з іншими інноваторами (19,7%), брак інформації про нові технології або ринки збуту (17,4%), несприйняття підприємствами нововведень (15,5%), відсутність сутності попиту на продукцію (16,0%) [2, 2008р., с.189].

За цих умов не тільки актуальним, зазначає М. Якубовський, але й дуже необхідним стає посилення коригувальної функції держави, щодо активізації, та поліпшення якісних показників наукового та інноваційного забезпечення промисловості, а також реалізації конкурентної стратегії економіки в цілому.

Проблеми становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності

Механізм комерціалізації – це процес відтворення руху інтелектуального капіталу з метою отримання прибутку. Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності здійснюється на умовах її комерціалізації. До комерціалізації відносяться також процеси продажу або передачі інтелектуальної власності по ліцензії. В цьому напрямку діяльності комерціалізація інтелектуальної власності в Україні здійснюється ще на низькому рівні.

Становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності складний процес як зі сторони економічних вимог, так і зі сторони його правового забезпечення. Головною метою в цьому процесі є отримання прибутку, а значить досягнення відповідної узгодженої комерціалізації з вимогами, які висуває правоздатність господарської діяльності з об'єктами права інтелектуальної власності (ОПВ) – нематеріальними активами та відповідної економічної результативності ОПВ в господарській діяльності, спрямованої на створення і реалізацію інноваційного продукту або інноваційної продукції.

Розглянемо окремі економіко-правові складові моделі комерціалізації ОПВ з позиції правового регулювання господарської діяльності з використанням ОПВ та економіки інтелектуальної власності (рис. 1).

Господарська діяльність – це будь-яка діяльність особи, направлена на *отримання доходу* в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах у разі, коли безпосередня участь такої особи в організації такої діяльності є регулярною, постійною та суттєвою [8, ст. 1.32 Закону].

Господарською діяльністю, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з *метою одержання прибутку*, є **підприємництвом**, а суб'єкти підприємництва – **підприємцями**.

При цьому підприємець керується **підприємницьким правом**, у складі якого переважають норми адміністративного і цивільного права. [9, с. 5].

Слід також зазначити, що підприємницька діяльність включає також **комерційну діяльність**, яка є однією із складових господарської діяльності –

більш звужене поняття. Діяльність стосовно ОПВ має назву комерціалізація, виникає при використанні результатів інтелектуальної діяльності на умовах укладених договорів, наприклад: між співавторами патенту; між власниками патенту й авторами в зв'язку з виплатою винагороди за використання об'єкта промислової власності; між власниками патенту під час комерційної реалізації інтелектуального продукту шляхом передачі прав власності або видачі дозволу на його використання шляхом укладання ліцензійного договору та інші.

За рівнем (предметом) правового регулювання відповідних відносин підприємницьке право поділяється на публічне і приватне право [9, с.9].

Публічне підприємницьке право регулює питання організації державних установ та їх відносин з окремими особами, в тому числі – суб'єктами підприємницької діяльності.

Наприклад, статус, Державної податкової адміністрації України встановлюється Законом України від 04.12.1990 № 509-ХІІ «Про державну податкову службу в Україні» (в редакції Закону від 24.12.1993), а також Положенням про Державну податкову адміністрацію України, затвердженим Указом Президента України від 13.07.2000 №886/2000, згідно яких цей державний орган, зокрема, має право здійснювати на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та у громадян, у тому числі громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, перевірки грошових документів, бухгалтерських книг, звітів, кошторисів, декларацій, товарно-касових книг, показників реєстраторів розрахункових операцій, що застосовуються для розрахунків із споживачами, та інших документів незалежно від способу подання інформації (в тому числі комп'ютерного), пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, інших платежів та проведенням валютних операцій [9, с.9].

Приватне підприємницьке право регулює відносини між окремими особами у зв'язку зі здійсненням ними підприємницької діяльності. Наприклад, укладання між засновниками господарського товариства засновницького договору або ліцензійного договору між ліцензіатом та ліцензіаром є проявами

приватноправових відносин між ними, оскільки залежать від волі сторін і, відповідно, не залежать від волі державних органів [9, с.9].

Що стосується ОПВ, то право інтелектуальної власності є правом на результати інтелектуальної діяльності, які відповідають вимогам, встановленим чинним законодавством. Результати інтелектуальної діяльності стають ОПВ лише за умови, що вони визнані законом такими. Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ), прийнятий 16.01.2003, усі результати інтелектуальної діяльності поділяє на дві основні групи:

- ОПВ, що охороняються авторським правом і суміжними правами;
- результати науково-технічної творчості та прирівняні до них – об'єкти промислової власності, які охороняються правом промислової власності, зокрема патентним правом.

ЦКУ передбачено, що право, яке охороняє результати інтелектуальної діяльності, становить підгалузь цивільного права України – право інтелектуальної власності.

Право інтелектуальної власності характеризується такими основними ознаками [10, с.301]:

- а) це – право на результати інтелектуальної творчої діяльності;
- б) об'єктом даного права є не матеріальна річ, а результат інтелектуальної творчої діяльності, придатний для втілення в будь-якому матеріальному носіїві;
- в) цей результат придатний для сприйняття іншими особами і для відтворення. Особливістю ОПВ є те, що вони придатні до багаторазового відтворення (тиражування);
- г) правова охорона надається результату інтелектуальної творчості діяльності лише за умови його відповідності вимогам чинного законодавства України про інтелектуальну власність;
- г) право охорони об'єктів інтелектуальної власності надається на певний строк, визначений чинним законодавством;

д) суб'єкт права інтелектуальної власності, як і будь-який інший власник, має право володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому об'єктом інтелектуальної власності;

е) майнові права суб'єкта інтелектуальної власності можуть відчужуватися будь-яким цивільно-правовим способом; суб'єкт цих прав може відмовитись від них;

є) особисті немайнові права суб'єкта права інтелектуальної власності відчуженню не підлягають, вони невіддільні від особи їх творця;

ж) ОПІВ чинним законодавством визнані товарами, вони можуть бути об'єктом будь-яких цивільно-правових угод (правочинів).

Таким чином, правове регулювання господарської діяльності з ОПІВ спирається на комплекс нормативних актів, пов'язаних з господарським правом, публічним та приватним підприємницьким правом, правом інтелектуальної власності, зокрема патентним правом, авторським правом і суміжними правами та податковим правом (законодавством). Це складна система правових норм у сфері інтелектуальної власності, яка спрямована на отримання кінцевого результату господарської діяльності – прибутку, який є джерелом винагороди за використання ОПІВ (рис. 1).

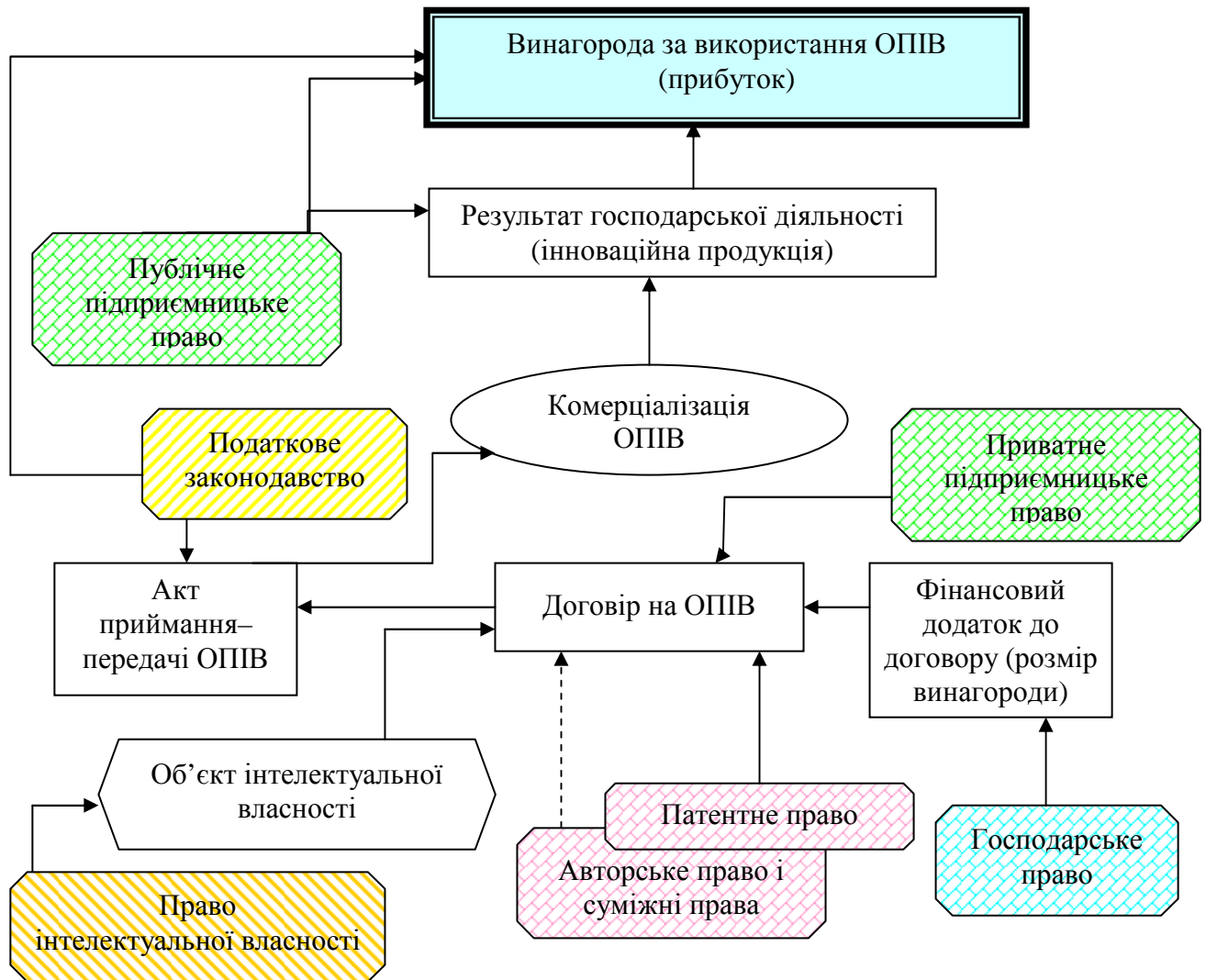

Рис. 1. Правове регулювання господарської діяльності з об'єктами права інтелектуальної власності (ОПІВ) при їх комерціалізації

З економічної позиції комерціалізація ОПІВ свідчить про «нерозкрученість» цього процесу в економіці України, її низьку віддачу.

Вона не стала інструментом наповнення бюджету та стимулом до творчої інноваційної діяльності.

Так, в Україні дохід від продажу ліцензій у перерахунку на 1 чол. становить близько 1 дол. на рік (у Росії – 10 дол., у США – більше 150 дол.) [3, с. 34].

Результати дослідження свідчать про сталу в світі тенденцію до збільшення обсягів ліцензійної торгівлі. Так, якщо у 1990-х роках загальний обсяг торгівлі технологіями у світі оцінювався від 20 до 50 млрд. дол., то у 2000р. – вже на рівні 500 млрд. дол. Світовий ринок технологій становить більше як 2 трлн. дол.

Нині продавцями ліцензій є понад 40, а покупцями – більше як 70 країн. Основними учасниками міжнародної ліцензійної торгівлі залишаються економічно розвинуті країни, на які припадає близько 98% усіх надходжень від укладання ліцензійних угод, а на частку Західної Європи – 73% світового обігу. [7].

За оцінкою М. Якубовського [1, с. 6-7], через уповільнення темпів розвитку науково-інноваційної сфери вітчизняна промисловість дедалі більше починає залежати від інноваційних запозичень з-за кордону. За вісім років (2000-2007 рр.) майже 40% загального обсягу нових технологій, необхідних для модернізації вітчизняної промисловості, було придбано за межами України, з них 29% усіх патентів і ліцензій, 10,6% - результатів досліджень і розробок, 52% - нових технологій, ноу-хау, 42,8% - устаткування. По роках це можна бачити в таблиці 3.

Таблиця 3

Структура придбання нових технологій в Україні та за її межами для модернізації промисловості*

Роки	Придбання нових технологій			З них за формами придбання											
				Патенти, ліцензії та використання об'єктів промислової власності			Результат досліджень і розробок			Придбання технологій ноу-хау			Придбання устаткування		
	Усього, од.	У тому числі за межами України		Усього, од.	У тому числі за межами України		Усього, од.	У тому числі за межами України		Усього, од.	У тому числі за межами України		Усього, од.	У тому числі за межами України	
		Од.	%		Од.	%		Од.	%		Од.	%		Од.	%
2000	2182	1465	67,1	26	5	19,2	117	2	1,7	1160	893	77,0	702	455	64,8
2001	1072	314	29,3	34	20	58,8	240	3	1,3	286	40	14,0	415	243	58,6
2002	1507	337	22,4	59	8	13,6	112	4	3,6	330	46	13,9	859	232	27,0
2003	765	258	33,7	53	11	20,7	80	25	31,3	70	15	21,4	475	203	42,7
2004	960	239	24,9	118	33	28,0	77	29	37,7	65	12	18,5	663	168	25,3
2005	383	146	38,1	81	36	44,4	40	-	-	38	11	28,9	205	123	60,0
2006	697	315	45,2	64	26	40,6	51	4	7,8	25	11	44,0	531	271	57,0
2007**	889	291	32,7	96	15	15,6	138	24	17,4	40	19	47,5	528	179	33,9
2000-2007	8449	3365	39,8	531	154	29,0	855	91	10,6	2014	1047	52,0	4378	1874	42,8

* Підраховано за даними: Наукова та інноваційна діяльність в Україні, табл. 9.74. [2]

** Без урахування кваліфікованих фахівців

Далі М. Якубовський [1, с. 6] зазначає, що й вітчизняна наука прагне підтримувати інноваторів з-за кордону. Майже п'ята частина наукового потенціалу України працює на іноземні замовлення (2005р. – 24,4 %, 2006р. – 19,4%, 2007р. – 15,9%) у галузі технічних наук ця частка у 2007р. склала 24,6%, у секторі галузевої науки 27,2 %, в інститутах Міністерства промислової політики – 41,4 %.

Як свідчать показники стану інноваційних процесів та використання об'єктів інтелектуальної власності в економіці України залишаються надзвичайно низькими. Все це *вимагає створення та вдосконалення інноваційної інфраструктури української економіки* [10]. Для прискорення розвитку інноваційної інфраструктури в Україні, а саме: технополісів, іннополісів, міст високих технологій, технопарків, кластерів, холдингів, інноваційно-промислово-фінансових груп та ін., слід промисловим підприємствам та їх об'єднанням *пройти попередній етап інноваційно-трансформаційних змін*, на якому повинні викристалізуватись відповідні напрямки інноваційного розвитку, накопичуватися досвід, знання, впровадження інтелектуальної власності у виробництво.

Підсумовуючи слід зазначити, що найбільш складними та менше всього дослідженими на практиці залишаються фінансові відносини і проблеми, пов'язані з регулюванням відносин із створенням, правової охорони та використанням ОІВ. Зокрема, питання, пов'язані з комерційним використанням інтелектуальної власності, а саме:

- питання регулювання відносин, що виникли або виникають при створенні об'єктів інтелектуальної власності; правового регулювання потребує змішана форма власності на інтелектуальний продукт, коли власниками тут виступають фізичні та юридичні особи у відповідному співвідношенні, і таку власність треба прийняти на баланс підприємств для введення її у господарський обіг;

- питання придбання та оплати майнових прав за використання ОІВ, створених поза підприємством, за власною ініціативою продавця або лізингодавця;
- механізм державного регулювання міждержавного трансферу технологій вимагає вдосконалення. Зокрема, доцільно посилити роль держави у проведенні експертизи технологій, які закупаються не тільки за державні кошти, а й за кошти підприємств [1, с.9];
- питання комерційного використання ОІВ у якості майна (немайнових активів, нематеріальних активів) підприємства та розподіл винагороди з урахуванням податкового законодавства;
- створення інноваційного фонду стимулювання інноваційної діяльності підприємств та їх об'єднань, шляхом відрахування відповідного відсотка з собівартості реалізованої інноваційної продукції, який буде джерелом створення та впровадження об'єктів інтелектуальної власності (промислової власності), технологій, винагороди творцям (авторам) винаходів, раціоналізаторських пропозицій при їх впровадженні, підтримання чинності патентів, створених за рахунок державних коштів тощо.

Проблеми оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності

Методика оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності, яка створена й прийнята ФДМ України не враховує порядку розрахунків (формул), можливості застосування міжнародних стандартів оцінки, індивідуального підходу до кожного виду ОІВ. Тому потребують подальшого вивчення методичні підходи до визначення оцінки вартості конкретних ОІВ.

Потребують напрацювання вірогідні оціночні шкали щодо підходів визначення коефіцієнтів новизни техніки, способів, процесів за відповідними ознаками розробки.

Потребує подальшого методичного удосконалення визначення розміру винагород (паушального платежу, роялті) за використання майнових прав

інтелектуальної власності з урахуванням обмежувальних факторів формування механізму ціни ОІВ.

Потрібна розробка методичних підходів до визначення розміру збитків завданих порушенням майнових прав інтелектуальної власності, з урахуванням правових засад щодо збитків, майнової шкоди, втраченої вигоди та використання інформаційної бази, яка може бути підтверджена бухгалтерськими, фінансовими, статистичними та іншими документами.

Проблеми бухгалтерського обліку інтелектуальної власності

Потрібне зняття обмеження стосовно визначення первісної вартості нематеріальних активів, створених підприємством, на якому неможливо визначити витрати на створення ОІВ.

Не вирішена процедура прийняття на баланс підприємства вартості ОІВ, який належить юридичній та фізичній(им) особам одночасно (змішана власність). На цій основі потребує визначення частка кожного власника в загальній вартості ОІВ з урахуванням інтересів держави, якщо ОІВ створено на підприємстві, яке входить до складу державної власності або присутня частка корпоративних прав в товаристві з державною власністю.

Удосконалити систему бухгалтерського обліку ОІВ у бюджетних установах, стимулюючи впровадження та продаж ОІВ, їх амортизацію на умовах прибуткових підприємств.

Висновок

Таким чином, наведені узагальнені нами пропозиції стосовно вирішення або постановки до розгляду проблем державного регулювання в сфері промислової власності свідчать про складність питань, які потрібно вирішувати як на рівні макро-, так і мікроекономіки, що буде сприяти подоланню інерційності розвитку інноваційної діяльності в економіці України в умовах фінансової кризи.

Література

1. Якубовський М. Науково-інноваційне забезпечення модернізації української промисловості // Економіка України. – № 10. – 2009. – С. 4 – 14.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб./ Держкомстат України. За відповідні роки.
3. Бубенко П., Гусєв В. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? // Економіка України. – № 6. – 2009. – С. 30 – 38.
4. Яновський О. Нематеріальні активи у бізнесовій діяльності // Інтелектуальний капітал – №1. – 2004. – С. 42 – 45.
5. Гуманітарна сфера України. Стан. Розвиток. Перспективи: зб. довідково-інформаційних матеріалів / Всеукраїнський форум інтелігенції. – К: Довідкове видання, 2008. – 132 с.
6. Сидрова А., Анісімова Г. Напрями інноваційного розвитку в промисловості України // Економіка України – № 3. – 2009. – С. 19 – 26.
7. Антонюк Л.Л. інновації: теорія, механізм розробки та реалізації: монографія / Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. – К.: КНЕУ, 2003 – 394 с.
8. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» // ВВР. – 1995. – № 4. – Ст. 28.
9. Підприємницьке право: Підруч. / За ред. О.В. Старцеві / 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Істина, 2005. – 600 с.
10. Цивільний Кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного Кодексу України. – К.: Істина. – 928 с.
11. Якубовський М., Щукін В. Інфраструктура – фактор прискорення інноваційного розвитку промисловості // Економіка України. – № 2. – 2007. – с. 27 – 28.

[Надруковано: Зб. наук. праць «Питання інтелектуальної власності», Вип.7./Редкол.:О.Д. Святоцький та ін../–К. «Лазурит-Поліграф», 2009, с.265–287.]

